

PÔVODNÝ VEDECKÝ ČLÁNOK

SLOBODA A NOVÁ SLOBODA VO SVETOVOM HOSPODÁRSTVE

Mgr. Eva Svitačová, PhD.

ABSTRAKT

Príspevok upriamuje pozornosť na to, že v období globalizácie svetového hospodárstva dochádza k redefinovaniu slobody, uvažuje sa o takzvanej novej slobode, ktorú v globalizovanom svetovom hospodárstve obhajujú najmä súčasní neoliberali. Objavujú sa pochybnosti o tom, ako chápať „novú slobodu“ vo svetovom hospodárstve a v tejto súvislosti aj do akej miery je slobodný súčasný kapitalistický spoločenský systém. Vzhľadom na to, že nová sloboda je nielen spoločným menovateľom mnohých pozitívnych premien na trhu, ale i vzniku mnohých rizík, ktoré ohrozujú štáty, individua či prírodu, možno ju pokladať za jednu z príčin vzniku globálnej krízy kapitalizmu. V snahe nájsť z nej východisko je vhodné uvažovať o niektorých limitoch, ktoré by novú slobodu obmedzovali.¹

Kľúčové slová: nová sloboda, trh, neoliberalizmus, riziká, globálna kríza kapitalizmu

ABSTRACT

The paper focuses on redefinition of freedom in the period of globalization of the world economy. It also considers concept of the so-called “new freedom”, which is defended mainly by contemporary neoliberals. There are doubts about the perception of “new freedom” in the world economy as well as about the degree of freedom of capitalistic societal system. New freedom is a common denominator of many positive changes on the market but also of many risks that threaten countries, individuals and the environment. That is why it may be considered to be one of the reasons of the development of global crisis of capitalism. In an attempt to overcome the crisis, it is advised to set some limits to restrain the new freedom.

Key words: new freedom, market, neoliberalism, risks, global crisis of capitalism

JEL: D84, D53

¹ Práca je súčasťou riešenia projektu KEGA, projekt č. 006SPU-4/2012 *Implementácia globálneho rozvojového vzdelávania do edukačného procesu na ekonomických fakultách.*

ÚVOD

Globalizácia sa považuje za novú fázu vývoja kapitalistickej spoločnosti a vďaka nej sa svetová ekonomika mení na globálnu ekonomiku. Zjednocuje svet do jedného globálneho systému a integruje krajiny a regióny do novej globálnej ekonomiky, v ktorej dochádza k vzniku globálnej economickej štruktúry, k zmenám ekonomických pravidiel ako i k zmenám v hospodárskej politike. Ako uvádza William I. Robinson, prechod od svetovej ekonomiky ku globálnej ekonomike je epochálnym posunom v dejinách svetového kapitalizmu². Podstatným rysom súčasnej epochy globalizácie je vznik globálne integrovaného produkčného a finančného systému a vzostup transnacionálneho kapitálu. Práve voľný pohyb kapitálu sa pokladá za charakteristickú črtu globálneho kapitalistického systému.

„Voľný pohyb kapitálu zahŕňa voľný pohyb vecného kapitálu, vlastníctvo produktívneho kapitálu, podnikateľských účastí súkromných, korporatívnych aj štátnych, pohyb peňažného kapitálu, cenných papierov, voľný pohyb platieb a najnovšie celý rad výnosov z obrovského množstva termínovaných kapitálových kontraktov v rozsahu aj globálnej ekonomiky.“³ Okrem komplexu legálnych transferov zahŕňa aj nelegálne globálne pohyby, a tak okrem mnohých výhod, ktoré na prvý pohľad slobodný pohyb kapitálu prináša, prináša aj nové riziká, ktoré ohrozujú tak štáty ako aj individua či prírodu. V súvislosti s nahromadením viacerých problémov a negatívnych javov v globálnej ekonomike a v spoločnostiach, ktoré sa o ňu opierajú, sa dnes uvažuje o jednom z kľúčových problémov súčasnej civilizácie – o globálnej kríze kapitalizmu. Táto kríza odráža hlavné rozpory kapitalizmu a je krízou civilizačnou, krízou samotného ľudstva. V tejto súvislosti sa vynára otázka: Je dnes kapitalistický spoločenský systém slobodný? Globalizácia kapitalistickej ekonomiky totiž vo veľkej miere spochybňuje presvedčenia A. Smitha, M. Friedmana či F. Hayeka, o tom, že kapitalistický spoločenský systém, opierajúci sa o trhovú ekonomiku, je skutočne slobodný.

Nemožno poprieť, že fungovanie svetového hospodárstva je bez slobody nepredstaviteľné. Ale aktuálne v nej uvažujeme o takzvanej „novej slobode“, ktorá prináša mnohé výhody, no s ktorou sa zároveň spájajú aj nové problémy. Možno si napríklad položiť otázku, či okrem optimálnej alokácie kapitálových investícií, rozširovania kapitálových aktivít nad vlastné zdroje, integrácie finančných trhov na globálne konvergencie a podobne, umožňuje „nová sloboda“ spoločnostiam napredovať a zvyšovať kvalitu života ich obyvateľstva. S týmto súvisia aj ďalšie otázky. Napríklad: Čo nová sloboda vo svetovom hospodárstve so sebou prináša, s čím sa spája? A napokon aj otázka: Je nová sloboda vo svetovom hospodárstve skutočne slobodou?

1 Nová sloboda vo svetovom hospodárstve

Ako je známe, neexistuje všeobecne akceptovaný koncept economickej slobody. Jeden z hlavných prístupov, pochádzajúci z tradícií klasického liberalizmu

² Robinson, W. I. (2009): Teorie globálního kapitalismu. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi, s. 29.

³ Balhar, V. (2007): Globální kapitál – základná priorita economickej globalizácie, s. 17.

a libertarianizmu zdôrazňuje slobodný trh, slobodný obchod a súkromné vlastníctvo v rámci slobodného podnikania.⁴

Ale v období globalizácie kapitalistickej ekonomiky sa koncept slobody definuje ťažšie. Napríklad autori Jorge Braga de Macedo, Joaquim Oliveira Martins a Luís Brites Pereira si kladú otázku, či sa ekonomická sloboda vzťahuje len na súkromné vlastníctvo, na determináciu cien samotnými trhovými silami, spája sa de jure a de facto s možnosťou slobodne vstupovať a opúšťať trhy, s účinným právom a oficiálnou ekonomickou reguláciou zabezpečujúcou konkurenciu? Alebo zahŕňa aj finančnú slobodu prinášajúcu konvertibilitu meny, stabilitu menovej hodnoty meny a centrálnu nezávislosť významných finančných trhov.⁵ Rovnako ťažko sa v procese globalizácie ekonomiky posudzujú výsledky, ktoré sloboda kapitálu prináša. Ako poznamenáva G. Soros, kritik globálneho kapitalistického systému, sloboda sa v globálnom hospodárstve spája najmä s voľným pohybom kapitálu, čo je aj rozlišujúca črta globálneho kapitalistického systému, avšak vývoj globálnej spoločnosti zaostáva za vývojom globálneho hospodárstva.⁶ Finančný kapitál smeruje tam, kde sú lepšie podmienky na jeho zhodnotenie, čo spôsobuje, že niektorí obyvatelia sveta sú neslobodní, a to nielen vzhľadom na diktát kvality, ceny, módy, ale napríklad i vzhľadom na vznik takzvaných pseudopotrieb. Už G. Sartori podotýkal, že trhoví systém je typom spoločenského poriadku, spontánneho poriadku a slobodného poriadku, no nemá nič spoločné so slobodou jednotlivca. Faktom totiž zostáva, že potenciál tu je, lebo trhová štruktúra „je v súzvuku“ so slobodou voľby pre každého a aj keď sú trhové transakcie slobodné, zároveň sú podmienené a „stiesnené“ nerovnosťou zdrojov.⁷ A to aj napriek rozširujúcej sa slobode pohybu kapitálu, tovaru či služieb, otváraní národných ekonomík medzinárodnému trhu, napriek zahraničným investíciám a podobne.

Sloboda je síce v období globalizácie nepopierateľnou hodnotou, a rovnako spoločným menovateľom mnohých pozitívnych premien na trhu, no zároveň je realitou, že v súčasných globalizačných procesoch dochádza k jej redefinovaniu, podobne ako dochádza k redefinovaniu takých podstatných pojmov z politickej filozofie ako napríklad demokracia, trh a politika. Ako v závere svojho príspevku konštatuje prof. M. Kwiek, globalizácia uprednostňuje neoliberalný kapitalizmus a ekonomickú racionalitu skôr než – alebo prinajmenšom nie na prvom mieste – slobodu, demokratické princípy a sociálne hodnoty. Podľa neho začíname žiť v novom svete a budeme mať dosť síl reformulovať naše pojmy slobody a demokracie tak, aby sa vzťahovali na naše nové globalizované politické, sociálne a ekonomické prostredie.⁸ V. Černík zasa poukazuje na to, že v súvislosti s krízou globálneho kapitalizmu „dochádza k určitým pojmovým redukciám, a to k redukcii pojmu rovnosti na rovnosť

⁴ Economic freedom. [citované 06.04.2013]. Dostupné na internete: <http://en.wikipedia.org/wiki/Economic_freedom>. s. 1.

⁵ Macedo, J. B., Martins, J. O., Pereira, L. B. (2007): How Freedoms interact with Globalization. [citované 20.12.2012]. Dostupné na internete: <http://www.princeton.edu/~pcglobal/conferences/globdem/papers/Macedo_MMP-Freedoms%20&%20Globalisation_13sept07%20v2.pdf>. s. 7.

⁶ Soros, G. (1999): Kríza globálneho kapitalizmu. Otvorená spoločnosť v ohrození, s. 113, 117.

⁷ Sartori, G. (1993): Teória demokracie, s. 409.

⁸ Kwiek, M. (2001): Freedom and Globalization. [citované 20.12.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.cpp.amu.edu.pl/txt/PeterLang2001.htm>>.

Ľudí pred zákonom, pojmov slobody a demokracie na pojem politickej slobody a politickej demokracie a k redukcii pojmu spravodlivosti na pojem komutatívnej a redistribučnej spravodlivosti“.⁹ Už teraz sa objavujú pochybnosti o tom, ako v globalizovanom svetovom hospodárstve správne chápať takzvanú „novú slobodu“, ktorú obhajujú najmä súčasní neoliberali. Isté je, že sa spája takmer s neobmedzeným pohybom výrobných faktorov, vďaka ktorému dochádza k reorganizovaniu vzťahov na trhu a k formovaniu spoločného trhu, jednotného trhu či „trhu bez hraníc“.¹⁰

Ako je známe, okrem vyspelých krajín sa na tomto jednotnom trhu ocitajú aj menej rozvinuté krajiny a rozvojové krajiny a v súvislosti s novou slobodou v globálnom hospodárstve viacerí kritici globalizácie poukazujú na negatívny dopad globalizácie na ľudské práva v rozvojových krajinách. Profesor Dr. Samir Naim-Ahmed vo svojom príspevku Ľudské práva a globalizácia uvádza, že ani zástancovia globalizácie nepopierajú fakt, že v niektorých regiónoch nie sú v poslednom desaťročí rešpektované ľudské práva. Tak obhajcovia ako i kritici globalizácie sa zhodujú v tom, že ľudské práva rôznym spôsobom ovplyvňuje globalizácia, a to zvlášť v „krajinách juhu“.¹¹ Namiesto sú pochybnosti o tom, či je nová sloboda vo svetovom hospodárstve „slobodou každého“. Len zdanlivo ju možno spájať so slobodným uplatňovaním ľudských práv všetkých ľudí. Značí to, že aj keď majú formálne zaručenú politickú slobodu, „slobodu OD“, ktorá sa označuje ako negatívna sloboda, neznamená to, že sú aj reálne slobodní. Politická sloboda je typickou „slobodou OD“, negatívnou slobodou, ktorá predstavuje podmienku slobody a poskytuje človeku príležitosť dosiahnuť slobodu tým, že vymedzuje oblasť, negatívnu oblasť, v ktorej človek nie je povinný spondať sa nikomu z toho, čo koná. Rozhodujúci význam negatívnej slobody pre pozitívny rozvoj liberálnych spoločností zdôrazňoval už začiatkom 20. storočia I. Berlin. Chápal ju v zmysle určitého priestoru, v ktorom sa žiadnemu človeku nebráni, aby konal podľa svojich vlastných cieľov, a súčasne priestoru, do ktorého iní ľudia nemôžu voľne zasahovať. Ale súčasne priznáva, že negatívna sloboda nie je samotná činnosť, lež príležitosť k činnosti“.¹² Podobne G. Sartori uvažuje o slobode ako „povolení“, keď niečo „smiem“. Predstavuje podmienku či povolenie, jej úlohou je vytvoriť situáciu slobody, podmienky pre slobodu, no zároveň pre jednotlivcov nemusí znamenať skutočnú slobodu. Označuje sa ako formálna sloboda či inštrumentálna sloboda, pričom jej „hlavným cieľom je vytvoriť situáciu slobody, podmienky pre slobodu“.¹³

Takéto podmienky na prvý pohľad globalizujúce sa hospodárstvo vytvára. Rozširuje možnosti pre presadzovanie ekonomických záujmov v celosvetovom meradle, pre zvyšovanie ekonomického rastu, pre rozvoj obchodu, rastúcu integráciu medzinárodných trhov, a tým aj pre uspokojovanie ľudských potrieb. Spolu so Z. Baumanom možno konštatovať, že sloboda predovšetkým znamená slobodu pohybu,

⁹ Černík, V. (2011): Spory o otázke „prirodzenosti“ a „slobody“ súčasného kapitalizmu, s. 785.

¹⁰ Pauer, J. (2006): Globalizácia, transformácia človeka a filozofia, s. 164.

¹¹ Naim-Ahmed, S. (2007): Human Rights And Globalization. [citované 05.12.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.countercurrents.org/ahmed210407.htm>>.

¹² Berlin, I. (1999): Čtyři eseje o slobodě, s. 49.

¹³ Sartori, G. (1993): Teória demokracie, s. 303.

pričom takzvané globalizujúce procesy sa prejavujú v prerozdelení privilégií a strát, bohatstva a chudoby, zdrojov a nedostatkov, moci a bezmocnosti, slobody a útlaku.¹⁴ Problém tkvie v tom, že reálne dnes nie je na svetovom trhu slobodný každý, čo značí, že každý nemôže reálne využívať možnosti, ktoré mu ponúka globalizujúci sa trh. Globalizácia nepochybne predpokladá liberalizáciu pohybu kapitálu, tovaru a osôb, a s tým spojené výhody, no problém tkvie v tom, že tieto nové možnosti nie sú všetci ľudia rovnako schopní využívať, v dôsledku čoho sú niektorí menej slobodní alebo sú neslobodní. Ako podotýka autor esejí o slobode, R. Aron, na to, aby boli ľudia skutočne slobodní, nestačí iba zákon, ktorý zaručuje jednotlivcom formálnu rovnosť. Preto rozlišuje formálnu a skutočnú slobodu, ktorá u ľudí predpokladá určité prostriedky na to, aby tieto práva uplatňovali¹⁵. Keďže to tak nie je, vďaka „novej slobode pohybu“ aj na trhu dochádza k integrácii a k teritorializácii, čiže k opätovnému rozvrstvovaniu tried, a tak k vytváraniu novej sociálno-kultúrnej hierarchie celosvetového rozsahu. Vďaka kapitálu, ktorý sa môže slobodne premiestňovať na pokojnejšie miesta, kde sú priaznivejšie podmienky na jeho rozvoj, sú dnes takzvané „mobilné elity“ alebo „globálne elity“, t. z. skupiny občanov rôznych štátov¹⁶, oveľa slobodnejšie v porovnaní s tými, ktorí zostávajú, hoci nepatrne, bezmocne zviazaní s lokalitou, často vzdialenou a bez možnosti slobodného výberu. A tak napriek tomu, že v súčasnom globalizujúcom svete dochádza k rozširovaniu priestoru slobody, k rozvíjaniu ekonomických vzťahov v celosvetovom, globálnom meradle, k rozširovaniu svetového obchodu, inovačnému podnikaniu a podobne, všetci majú len takzvanú slobodu „OD“, teda majú vytvorenú situáciu slobody, podmienky pre slobodu, no nie sú slobodní reálne či skutočne. „Nová sloboda“ nepochybne poskytuje súčasným obyvateľom planéty nové možnosti a príležitosti, no zároveň, pre mnohých táto sloboda nie je reálnou slobodou. Globalizácia síce vytvára situáciu slobody, vytvára lepšie podmienky pre slobodné aktivity v globalizujúcom sa svetovom hospodárstve, no reálne v ňom nevie zabezpečovať slobodnú realizáciu či napredovanie všetkých subjektov, a to z viacerých dôvodov. Jedným z dôvodov je ten, že lepšie podmienky a príležitosti, ktoré prináša súčasné svetové hospodárstvo, nevedia všetci reálne využívať. Ľudia vo svetovom hospodárstve sa líšia schopnosťami, vďaka ktorým sa v ňom môžu viac či menej reálne uplatňovať.

Nová sloboda v globálnej ekonomike, ktorú dávame do súvislosti s konceptom negatívnej slobody, sa stala jednou z rovín komunitaristickej kritiky liberalizmu. Podľa Ch. Taylora, ktorý je jedným z obhajcov pozitívnej slobody, takzvanej slobody „K“, negatívna sloboda predstavuje iba koncept možnosti individuálnej slobody. Za naozaj slobodného pokladá Taylor človeka až vtedy, keď slobodu skutočne uskutočňuje. Ako uvádza, v relevantnom význame slova „slobodný“, ktorý vysoko hodnotíme, pokladáme človeka za slobodného, ak koná podľa vlastných dôležitých cieľov.¹⁷ Dnes by sme mohli spresniť – ak vie podľa nich konať, a tak slobodu uplatňovať či uskutočňovať. Čistý pojem „možnosti“ Taylor vylučuje. Dnes už takto uvažujú aj niektorí súčasní liberáli. Napríklad John Dewey, liberál a spolutvorca klasického amerického pragmatizmu je presvedčený, že negatívna sloboda v zmysle odstránenia

¹⁴ Bauman, Z. (2000): Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo, s. 68.

¹⁵ Aron, R. (1992): Esej o svobodách, s. 55-113.

¹⁶ Z. Bauman ich nazval „statkármi nežijúcimi na svojom statku“.

¹⁷ Taylor, CH. (1995): Omyl negativní svobody, s. 812.

reštrikcií v rozvoji jednotlivca a vo voľnom pohybe, nie je postačujúca. Pokladá ju za „formálnu“, a zároveň požaduje „skutočnú“ slobodu, ktorú chápe ako konkrétnu schopnosť konaním realizovať svoje ciele.¹⁸ Mnohým účastníkom globálnej ekonomiky chýba táto „skutočná sloboda“, ktorá „je skôr vecou našej schopnosti robiť to či ono, pričom sa nám do cesty nestavajú prekážky, ale činy, ktoré máme uskutočniť“.¹⁹ Vzhľadom na takéto ponímania sú dnes vo svetovom hospodárstve skutočne slobodní len tí ľudia, ktorí si vedia nielen slobodne stanovovať ciele a zámery, ale disponujú aj potrebnými schopnosťami, aby mohli tieto ciele a zámery realizovať. Je zrejmé, že v informačnej ére, kde nová ekonomická realita funguje na základe jedného svetového trhu, jednej globálnej ekonomiky, vzájomne prepojenej informačnými sieťami, sa to nedarí všetkým rovnakou mierou. Čoraz väčšie šance uspieť tu majú tí aktéri, ktorí sú schopní reálne čeliť rôznym nárokom na súčasnom svetovom trhu. Nie všetci majú schopnosti potrebné na to, aby sa na tomto „trhu bez hraníc“ mohli presadzovať. Tento trh síce formálne poskytuje široké možnosti všetkým obyvateľom planéty, no vzhľadom na to, že všetci nevedia tieto možnosti využívať, nemajú na to schopnosti, nie sú reálne slobodní. Len niektoré ekonomické subjekty sú schopné v globálnom kapitalizme využívať najnovšie technológie „na pohyb veľkých súm peňazí okolo zemegule extrémnou rýchlosťou a špekulujú ďalej“.²⁰ Tí, ktorí dokážu využívať najnovšie technológie pri ekonomických transakciách, majú nielen formálnu slobodu, ale aj slobodu „K“ – reálnu slobodu – a teda sú nielen slobodní robiť nejakú „vec“ ale aj schopní ju robiť. Nie je to ľahké v tzv. novej ekonomike, ktorá je ekonomikou s modernými komunikačnými sieťami, budovaná na silných regionálnych zoskupeniach a v ktorej sa konkurencieschopnosť určuje schopnosťou transformovať informácie na poznatky a inteligenciu. Napriek tomu, že táto ekonomika sa vyznačuje inováciami a revolučnými premenami v technologických spôsoboch výroby a zakladá sa na všestrannom využívaní ľudskej tvorivosti, je dnes zrejmé, že všetci nie sú schopní rovnako využívať nové možnosti, ktoré im poskytuje. Nedisponujú totiž adekvátnymi schopnosťami, poznatkami a zručnosťami, ktorých pomocou by vedeli využívať najnovšie technológie a vedecké poznatky, a preto majú pocit neslobody. Chýba im „sloboda K“, takzvaná pozitívna sloboda, sloboda uskutočnenia či sloboda v zmysle spôsobilosti.

Okrem toho, že mnohým účastníkom globálnej ekonomiky chýbajú potrebné schopnosti, aby boli reálne slobodní, prekážkou v tom môžu byť aj nevyhovujúce spoločenské podmienky. Napríklad môžu zlyhávať „spravodlivé mechanizmy“ ktoré by mali umožňovať slobodnú realizáciu všetkým členom spoločnosti, a tiež zabezpečovať, aby vytvorené hodnoty v spoločnosti neslúžili len niektorým jej členom, ale boli na prospech všetkým. Pre mnohých obyvateľov nášho sveta, zvlášť v niektorých častiach, sú práve nevhodné spoločenské podmienky príčinou zlej kvality života. A tak nová sloboda v globálnom hospodárstve, chápaná aj ako sloboda pohybu či sloboda kapitálu, na jednej strane vedie k zvyšovaniu životnej úrovne miliónov ľudí, k zvyšovaniu ich nezávislosti, ale na druhej strane zároveň prináša zhoršenie existujúceho stavu miliónom ľudí. Neustále tak dochádza k rozširovaniu priepasti

¹⁸ Višňovský, E. (2001): Predslov: John Dewey ako pragmatický filozof a liberál, s. 34-35.

¹⁹ Taylor, CH. (1995): Omyl negativní svobody, s. 799.

²⁰ Bauman, Z. (2000): Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo, s. 69.

medzi chudobou rozvojových krajín a obrovským bohatstvom najvyspelejších krajín, čo dnes vo svetovom hospodárstve predstavuje jeden z najvypuklejších problémov.

V súčasnom svete sa môžu oslobodzovať od povinností či záväzkov iba niektorí, zatiaľ čo mnohí ďalší sú obmedzovaní miestom v globalizovanom svete a v priestoroch, ktoré sú vzdialené z dosahu lokálneho života. Možno súhlasiť s názorom, že „mobilita sa vyšplhala na popredné priečky najžiadanejších hodnôt a sloboda pohybu, tá večne nedostatková a nerovnomerne prerozdelená komodita, sa rýchlo stáva hlavným strategickým faktorom našej postmodernej doby“.²¹ Dnes uvažujeme o voľnom pohybe kapitálu, ktorý sa pokladá za štvrtú základnú slobodu vnútorného trhu²² aj o takzvanej „novej slobode kapitálu“²³, čo značí, že kapitál nie je viazaný lokálne a možno ho slobodne premiestňovať na iné miesto. Túto možnosť využívajú hlavne „mobilné elity“, ktoré majú najväčšiu slobodu pohybu, sú oslobodené od priestorovej determinácie, a teda nie sú viazané lokálne.

Mobilitu možno pokladať za hlavný stratifikačný faktor, ktorý určuje novú postmodernú polarizáciu spoločenských podmienok. Vďaka nej sú niektoré subjekty úplne a naozaj slobodné a „globálne“, kým iné sú fixované na lokalitu, donútené zotrvať na mieste, a tak sa vlastne stávajú neslobodné. „Nová exteritorialita chutí ako opojná sloboda, pričom teritorialita zvyšku chutí čoraz menej ako domáca pôda a čoraz väčšmi ako väzenie, čo je ešte ponižujúcejšie pri okázalej slobode pohybu tých druhých“.²⁴ Najvýznamnejšiu korisť víťaznej vojny o priestor získavajú totiž tí, ktorí môžu slobodne ujsť pred dôsledkami. Odvolávajú sa na Jacquesa Attaliho v *La Voie humaine*. Z. Bauman uvádza príklad, že z polovice svetového obchodu a z viac ako polovice globálnych investícií, profituje iba 22 štátov obývajúcich len 14 percent svetovej populácie, kým 49 najchudobnejších krajín obývaných 11 percentami svetovej populácie si delí iba pol percenta globálneho produktu²⁵. Aj tento príklad potvrdzuje, že nová sloboda v globálnej ekonomike nepredstavuje výhody pre každého a rovnako neprináleží všetkým obyvateľom globalizovaného sveta. Pritom sloboda kapitálu nepozná hranice ani žiadne limity. Globálny kapitál pri hľadaní výhodných zhodnocovacích podmienok nerešpektuje v niektorých prípadoch žiadne limity a v mnohých prípadoch sa zbavuje aj sociálnej zodpovednosti. Dochádza k tomu, že nová sloboda na globálnom trhu neslúži všetkým, ba niektorí o nej uvažujú ako o „zvrátenej slobode“. Takáto sloboda je podľa Z. Baumana charakteristická pre „negatívnu globalizáciu“ – čo znamená selektívna globalizácia trhu a kapitálu, kontroly a informácií, násilia a zbraní, zločinu a terorizmu, a to všetko jedným hlasom pohrdajúcim princípom teritoriálnej suverenity a nerešpektujúcim akékoľvek štátne hranice“.²⁶ Zvrátená sloboda súvisí so vznikom nových rizík súvisiacich s nastoľovaním bezpečia na „negatívne globalizovanej planéte“, v jednotlivých

²¹ Tamtiež, s. 8.

²² Uvažuje sa o štyroch slobodách: voľný pohyb ľudí, tovarov, služieb a kapitálu, ktoré boli zavedené spolu s jednotným trhom.

²³ V súvislosti s globalizáciou uvažuje o novej slobode kapitálu Z. Bauman. Pripomína mu obdobie absentizmu, kde majitelia veľkostatkov, ktorých jediným záujmom bol nadprodukt, opúšťali majetky bez ohľadu na potreby obyvateľstva.

²⁴ Bauman, Z. (2000): *Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo*, s. 27.

²⁵ Bauman, Z. (2008): *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*, s. 16.

²⁶ Tamtiež.

krajinách, v skupinách štátov a hlavne – ukazuje sa problém – ako toto bezpečie trvalo zaistiť. Dôvodov je viacero, no hlavným dôvodom je práve „trh bez hraníc“. Napriek tomu, že integrácia svetového trhu je ekonomicky vysoko efektívna, vzniká paradoxná situácia, keď sa samotná sloboda stáva prekážkou väčšej slobody niektorých spoločenských subjektov. Je preto namieste zapochybovať, či nová sloboda, ktorá sa na svetovom trhu spája so slobodou kapitálu a tiež so slobodou pohybu, je zároveň aj vyššou slobodou v prospech človeka. Ide totiž o slobodu takmer bez limitov. Preto sa vynára otázka: Je sloboda bez limitov vôbec slobodou?

2 Hranice slobody a sloboda bez hraníc a limitov

Kým kedysi bola dôležitým momentom formovania liberálnych názorov na slobodu človeka otázka spoločenských hraníc, vymedzujúcich slobodné konanie človeka – pričom najväčší význam mali hranice, podmienené celkom spoločnosti, to znamená politické hranice, ktoré sa vzťahovali na všetky indivíduá daného politického telesa – dnes sa situácia zmenila. Globalizácia plnenie týchto funkcií štátu vo vzťahu k ekonomike dnes čoraz výraznejšie relativizuje. Problémom je, že dochádza k odpútavaniu ekonomického priestoru od geografického priestoru štátu či k vymaňovaniu hospodárstva spod politickej kontroly. Možno tak zapochybovať, že sila ekonomických rozhodnutí je v ekonomicky slobodnej spoločnosti široko rozptýlená a alokácia zdrojov produkcie a spotreby sa utvára na základe slobodnej a otvorenej konkurencie tak, aby vo svetovom hospodárstve mohli všetci uspieť. Napriek tomu, že slobodný priestor človeka, priestor bez zasahovania, sa dnes rozširuje, problémom je i to, že požíva iba nepatrnú ochranu zo strany štátu. V porovnaní so súčasným neoliberalizmom, liberáli v minulosti dokázali rozlišovať medzi slobodou a svojvôľou a uznávali „slobodu podľa zákona“.²⁷ Klasický liberalizmus nachádzal rozdiel medzi slobodou a svojvôľou a uznával „slobodu podľa zákona“, kým súčasný neoliberalizmus ako najúčinnější variant normatívneho globalizmu²⁸ požaduje pre ľudí v „otvorenej spoločnosti“ čo najviac slobody. Ako je známe, globalizácia so sebou prináša aj postupné vymaňovanie kapitálu z priestorových bariér národného štátu, a to v dôsledku využívania nových technológií, celosvetovej reorganizácie produkcie a porušovania obmedzení, ktoré globálnemu kapitálu kladie štát. Z pohľadu neoliberalov má globalizácia odstraňovať všetky bariéry, ktoré brzdia pohyb kapitálu pri hľadaní výhodných zhodnocovacích podmienok. Pritom nie je jasné, ako chcú zabezpečiť, aby sa nielen politická, ale ani žiadna iná sloboda neredukovala na „svojvoľné“ konanie v rámci vymedzeného „prázdneho priestoru“ tak, ako sa s tým už niekde stretávame. V súčasnom svete sa totiž slobodné úsilie niektorých ekonomických subjektov dosahovať ekonomickú

²⁷ Už J. S. Mill požadoval, aby človek mal slobodu v rámci hraníc stanovených zákonom, právom a dobrom druhých ľudí (Mill, 2001, s. 93). Podľa neho sloboda človeka mala byť obmedzovaná rizikom, že uškodíme druhým a narušíme ich slobodu. J. S. Mill chápal slobodu v zmysle „nezasahovania“ a zdôvodňoval, že nezasahovanie do dobrovoľného konania človeka je vlastne formou uznania jeho politickej slobody.

²⁸ Takto ho označuje R. Safranski, ktorý praniejuje neoliberalný globalizmus ako ideológiu, legitimizujúcu nebrzdený pohyb kapitálu pri hľadaní výhodných podmienok na jeho zhodnocovanie (Safranski, 2006, s. 20-21).

prosperitu a zisk pokojne spája napríklad s nárastom chudoby v sociálne najslabších vrstvách spoločnosti ako aj v niektorých častiach planéty či s ohrozovaním človeka, prírody a pod. Sloboda sa tak pre niektorých ľudí stáva iba formálnou frárou a nie formou spoločenského života. To, že jednotlivci disponujú rôznymi schopnosťami presadzovať svoje ciele, pričom požívajú len minimálnu ochranu zo strany štátu, je jedným z faktov, ktorý potvrdzuje, že všetci nie sú v „otvorenej spoločnosti“ reálne slobodní. Atribút „otvorenosti“ síce evokuje slobodu, ale zároveň sa spája s negatívnou globalizáciou, ktorá nedokáže ľuďom v žiadnej krajine zabezpečiť slobodu, práva, ba spája sa aj s neslobodou mnohých ľudí a regiónov. Reálne tak hrozí, že svetová spoločnosť sa bude obmedzovať na spoločnosť svetového trhu, ktorá sa opiera o predstavu neohraničenej slobody, slobody bez akýchkoľvek limitov. Z. Bauman síce podotýka, že isté limity, ktoré musia rešpektovať, tam sú. Ide o limity administratívne, brániace voľnému pohybu kapitálu a peňazí, pričom dodáva: „Je ich však málo, sú vzácné a tá hŕstka, čo z nich zostala, odoláva silnému tlaku zvonka.“²⁹

Tieto limity sotva môžu zabrániť tomu, aby dôsledky slobodného pohybu tých „úspešných“ zostávali na mieste. Ako sa ukazuje, okrem týchto limitov sloboda niektorých subjektov nepozná už žiadne iné limity, čo môže slobodu ako takú ohrozovať, ba dokonca, situácia môže vyústiť do neslobody. Celá spoločnosť sa totiž premieňa na „jedno veľké trhovisko, kde sa už prestáva rozlišovať medzi dobrom a zlom, na megatrhovisko, ktoré je rozčesnuté na tých úspešných a na tých, ktorí prehrávajú, stále sa potkávajú a padajú, pre ktorých hviezdy zhasli“.³⁰ Súčasný svet je tak vystavený ranám „osudu“. Vznikajú a hromadia sa tu vážne riziká, ktoré ohrozujú ľudí, národy, spoločnosti, skupiny či regióny, pričom súvisia práve s novou slobodou. Sú negatívnym dôsledkom novej slobody, ktorá je neobmedzenou slobodou a pre mnohých sa stáva neslobodou. Dnes totiž pod pojem nová sloboda môžeme pokojne zahrnúť aj individuálnu ekonomickú slobodu neobmedzenej akumulácie kapitálu. „Vskutku, za určitých okolností sa negatívna sloboda paradoxne môže obrátiť „na „slobodu“ umrieť hladom a sloboda podnikat' sa môže zmeniť na „slobodu“ malého podnikateľa zavrieť svoj obchod pod ťarchou konkurencie obrovských kartelov.“³¹ Problémom je, že tieto riziká sa netýkajú len globálnej ekonomiky, ale znáša ich človek, aj keď nie každý rovnakou mierou.

ZÁVER

S globalizáciou sa nevyhnutne spája liberalizácia medzinárodného obchodu, vedecko-technický pokrok, rozvoj ekonomických vzťahov v celosvetovom, globálnom meradle, rozširovanie svetového obchodu, rast objemu medzinárodnej produkcie a ďalšie procesy, ktoré predpokladajú slobodu. Napriek tomu nemôžeme jednoznačne potvrdiť, že globalizácia svetového hospodárstva prináša obyvateľom súčasného sveta viac slobody. Takzvaná nová sloboda totiž so sebou prináša rozporuplné kvalitatívne zmeny. Súvisia s tým, že kapitál získal globálnu mobilitu, no tá vedie k reorganizácii produkcie v celosvetovom meradle. Rozširujúci sa priestor slobody, ktorý vzniká spolu s globalizáciou svetového hospodárstva, je predpokladom slobody jej účastníkov, tak, ako je negatívna sloboda z procedurálneho hľadiska primárnou slobodou, nakoľko je

²⁹ Bauman, Z. (2000): Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo, s. 16.

³⁰ Pauer, J. (2006): Globalizácia, transformácia človeka a filozofia, s. 164.

³¹ Blaha, L. (2006): Keď sloboda prestáva byť slobodou, s. 12.

podmienkou ostatných slobôd. Tento rozširujúci sa priestor síce predstavuje pre obyvateľov súčasného sveta novú slobodu, no zároveň to neznamená, že ide o akúsi vyššiu slobodu v morálnom zmysle, ktorá by poskytovala všetkým dostatočné podmienky pre slobodnú realizáciu a rozvoj.

Nová sloboda vo svetovom hospodárstve nepochybne so sebou prináša rozporuplné kvalitatívne zmeny. Okrem trhu bez hraníc, na ktorom sa môže kapitál pohybovať takmer bez obmedzení, okrem formovania celosvetových techniky a ekonomicky prepojených systémov, ktoré bezprostredne súvisia so zvyšovaním valorizačných účinkov ekonomických aktivít, sa s novou slobodou spájajú viaceré pochybnosti. Týkajú sa rozporov, ktoré vznikajú vďaka novej slobode na trhu, slobode pohybu, slobode bez limitov či slobode, ktorá sa označuje aj ako „zvrátená sloboda“. Táto sloboda má na svedomí nadmernú akumuláciu a celosvetovú sociálnu polarizáciu, ako aj vznik mnohých sociálnych rizík. Ide o riziká, ktoré sú vytvárané na najpokročilejšom stupni výrobných síl, riziká vytvárajúce nové medzinárodné nerovnosti či riziká, ktoré podkopávajú štruktúru národného štátu a podobne, pričom trhové využívanie takýchto rizík sa vôbec neprieči logike kapitalistického vývoja, ba pozdvihuje ju na nový stupeň.³² Konkrétne, nová sloboda v globálnom svetovom hospodárstve súvisí napríklad so vznikom globálnej ekologickej krízy. A napriek tomu, že je ťažké presne určiť jej následky „je pravdepodobné, že pustošenie Zeme povedie k prírodným a spoločenským katastrofám“.³³

Práve v dôsledku „ekonomickej slepoty voči rizikám“, či v dôsledku „ekonomickej jednookosti“³⁴, dochádza v spoločnostiach k porušovaniu ľudských práv, k vzniku a hromadeniu nových rizík, ktoré pokladáme za nechcený dôsledok novej slobody, regulovanej len zopár limitmi, ktoré v súčasnosti ekonomickým subjektom stanovuje slabý štát. Ďalším nebezpečenstvom je napríklad aj „globálna kultúra bez hraníc“, ktorú nastoľuje súčasný trh.

Z viacerých dôvodov sú namieste obavy z vyústenia celej situácie do toho, že skôr ako o slobode, sa nielen v globálnom hospodárstve a v celom globálnom kapitalistickom systéme, bude čoskoro hovoriť o neslobode. Práve novú slobodu pokladáme v tomto systéme za jednu z príčin vzniku globálnej krízy kapitalizmu. V snahe nájsť východisko z tejto krízy by bolo treba uvažovať o tom, že by mala byť sloboda obmedzovaná viacerými limitmi. Aj keď globalizácia doposiaľ prispela k odstráneniu či zredukovaniu mnohých limitov, keďže zabraňovali slobodnému pohybu trhových síl v globálnom priestore, znovu vyvstáva otázka: Či predsa len nie je treba zachovať niektoré limity, ktoré globalizácia ruší, prípadne nastoliť nejaké nové limity, ktoré by mohli zabrániť globalizácii svetového hospodárstva s morálne spornými dôsledkami nielen pre jej účastníkov, ale aj pre všetkých obyvateľov planéty, a súčasne by účinne zamedzovali vznik ďalších rizík. V záujme odstraňovať „ekonomickú slepotu voči rizikám“ treba spájať novú slobodu v globálnej ekonomike s morálnou zodpovednosťou subjektov za seba a za druhých, a v neposlednom rade aj za prírodu, nakoľko zodpovednosť za prírodu v sebe skrýva vzťah človeka k vlastným životným podmienkam. Kto by sa mal o to pričiniť? Ako poznamenáva U. Beck: „Riziká spadajú ako vedľajšie dôsledky do sféry politiky, a nie ekonomiky. To

³² Beck, U. (2011): Riziková spoločnosť, s. 29-30.

³³ Kolařský, R. (2011): Filosofický význam súčasnej ekologickej krízy, s. 22.

³⁴ Tieto označenia použil U. Beck v knihe Riziková spoločnosť.

znamená, že ekonomika nie je zodpovedná za niečo, čo vyvoláva, zatiaľ čo politika zodpovedá za niečo, nad čím nemá žiadnu kontrolu.“³⁵ Aj toto vyjadrenie istým spôsobom potvrdzuje spojitosť novej slobody v globálnej ekonomike s novou krízou kapitalizmu, a to s globálnou krízou kapitalizmu.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ARON, R. (1992): *Esej o svobodách*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1992. 216 s. ISBN 80-7115-030-4.
2. BALHAR, V. (2007): Globálny kapitál – základná priorita ekonomickej globalizácie. In: *Medzinárodné vzťahy*, 2007, roč. V, č. 1, s. 219-228.
3. BAUMAN, Z. (2000): *Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2000. 123 s. ISBN 80-7149-335-X.
4. BAUMAN, Z. (2008): *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*. 1. vyd. Praha: Akademia, 2008. 109 s. ISBN 978-80-200-1656-0.
5. BECK, U. (2011): *Riziková společnost*. 2. vyd. Praha: SLON, 2011. 431 s. ISBN 978-80-7419-047-6.
6. BERLIN, I. (1999): *Čtyři eseje o slobodě*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999. 336 s. ISBN 80-7260-004-4.
7. BLAHA, Ľ. (2006): Keď sloboda prestáva byť slobodou. In: *SLOVO*, 2006, roč. VIII., č. 11, s. 12.
8. ČERNÍK, V. (2011): Spory o otázke „prirodzenosti“ a „slobody“ súčasného kapitalizmu. In: *Filozofia*, 2011, roč. 66, č. 8, s. 782-793.
9. KOLAŘSKÝ, R. (2011): *Filosofický význam současné ekologické krize*. 1. vyd. Praha: FILOSOFIA, 2011. 156 s. ISBN 978-80-7007-361-2.
10. KWIEK, M. (2001): *Freedom and Globalization*. [Online.] [Citované 20.12.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.cpp.amu.edu.pl/txt/PeterLang2001.htm>>.
11. MACEDO, J. B. – MARTINS, J. O. – PEREIRA, L. B. (2007): *How Freedoms interact with Globalization*. [Online.] [Citované 20.12.2012.] Dostupné na internete: <http://www.princeton.edu/~pcglobal/conferences/globdem/papers/Macedo_MP-Freedoms%20&_%20Globalisation_13sept07%20v2.pdf>.
12. MILL, J. S. (2001): *O politickej slobode*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2001. 175 s. ISBN 80-7149-405-4.
13. NAIM-AHMED, S. (2007): *Human Rights And Globalization*. [Online.] [Citované 05.12.2012.] Dostupné na: <<http://www.countercurrents.org/ahmed210407.htm>>.
14. PAUER, J. (2006): Globalizácia, transformácia človeka a filozofia. In: *Filozofia v kontexte globalizujúceho sveta*. Bratislava: IRIS, 2006. s. 159-166. ISBN 80-89238-08-4.
15. ROBINSON, W. I. (2009): *Teorie globálního kapitalismu. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. 1. vyd. Praha: FILOSOFIA, 2009. 364 s. ISBN 978-80-7007-305-6.

³⁵ Beck, U. (2011): *Riziková společnost*, s. 361.

16. SAFRANSKI, R. (2006): *Koľko globalizácie unesie človek?* Bratislava: Kalligram, 2006. 94 s. ISBN 80- 7149-858-8.
17. SARTORI, G. (1993): *Teória demokracie*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1993. 512 s. ISBN 80-7115-049-5.
18. SOROS, G. (1999): *Kríza globálneho kapitalizmu. Otvorená spoločnosť v ohrození*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 1999. 238 s. ISBN 80-7149-270-1.
19. TAYLOR, CH. (1995): Omyl negatívnej slobody. In: *Filosofický časopis*, 1995, roč. XLIII, č. 5, s. 795-827.
20. VIŠŇOVSKÝ, E. (2001): Predslov: John Dewey ako pragmatický filozof a liberál. In: DEWEY, J.: *Rekonštrukcia liberalizmu*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2001. s. 9-36. ISBN 80-7149-281-7.

KONTAKT

Mgr. Eva Svitačová, PhD.
Katedra spoločenských vied
Fakulta ekonomiky a manažmentu
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
Trieda A. Hlinku 2
949 76 Nitra
E-mail: eva.svitacova@uniag.sk